

Тема 2.

Концепції соціально-демографічного розвитку

1. Основні поняття відтворення населення, демографічних процесів, структур, поведінки.
2. Поняття народжуваності населення, чинники, геопросторові особливості.
3. Поняття смертності населення, чинники, геопросторові особливості.
4. Статеві-вікова та шлюбно-сімейна структура населення.
5. Концепції соціально-демографічного розвитку, першого, другого та третього демографічних переходів.
6. Демографічна політика.

Відтворення населення

Населення – самовідтворювана множина людей, що має свій природно-історичний розвиток і є головною складовою суспільства.

Відтворення населення – це постійне відновлення його чисельності і структури як шляхом природної зміни поколінь, так і переходу одних структурних частин в інші, в результаті процесів народжуваності і смертності, а для окремих регіонів й міграції.

Демографічна поведінка – це система взаємопов'язаних дій, спрямованих на зміну або збереження демографічного стану окремого індивіда, родини, територіального соціуму, населення регіону, країни тощо.

У широкому розумінні **демографічна поведінка включає дії**, пов'язані з

- ✓ відтворенням населення (репродуктивна та шлюбна поведінка),
- ✓ міграцією та соціальною мобільністю (міграційна/соціальна поведінка),
- ✓ відношенням до свого здоров'я (вітальна/(санітарна поведінка).

Режими відтворення населення м

Звужений

Зменшення чисельності населення, немає простої заміни поколінь

$$H < C$$

Простий

Сталість чисельності населення, проста заміна поколінь

$$H = C$$

Розширений

Збільшення чисельності населення, покоління дітей більше за покоління людей похилого віку

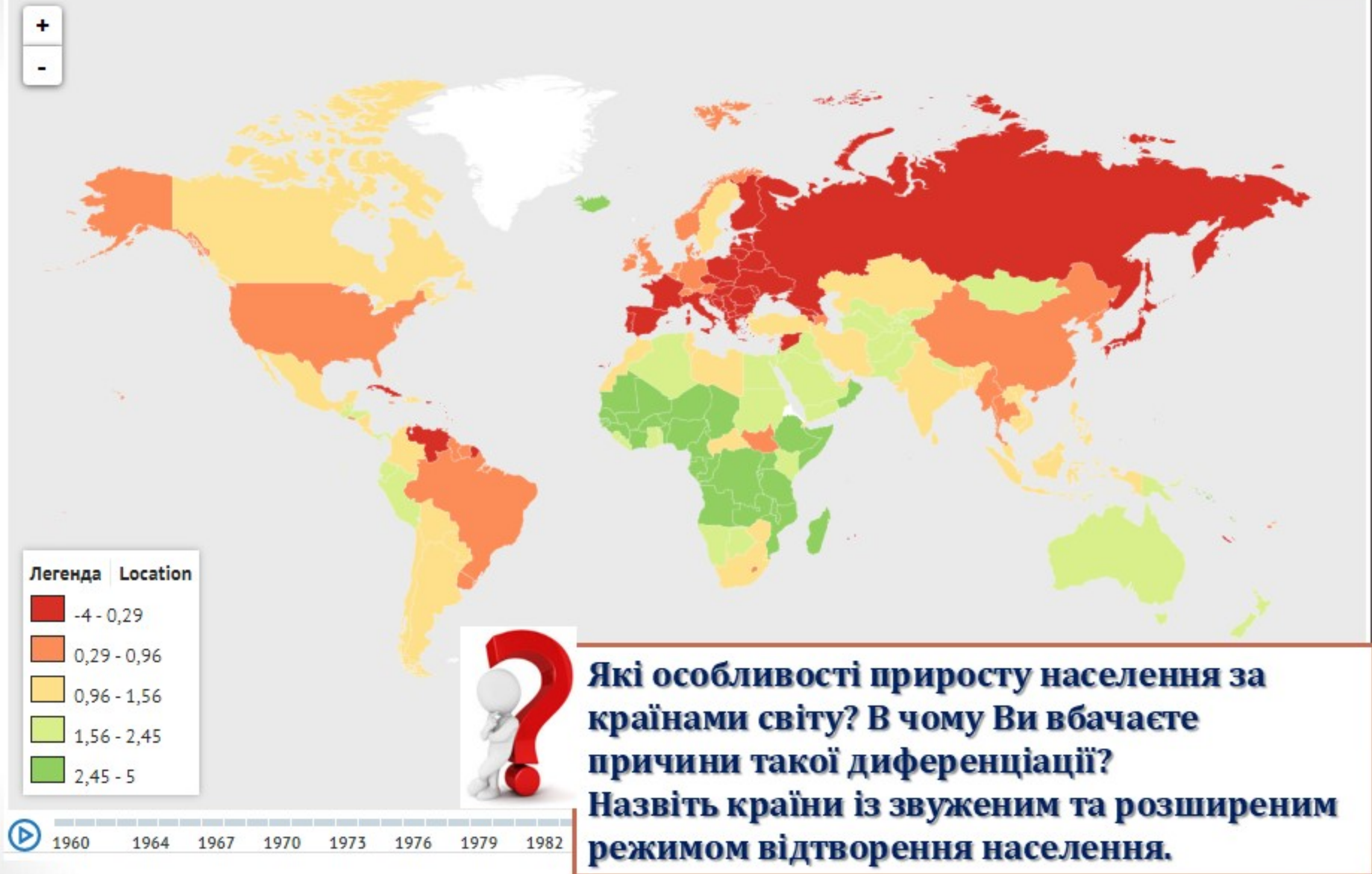
$$H > C$$

У найвужчому розумінні відтворення населення – це відновлення поколінь людей в результаті народжень і смертей

В цілому, на відтворення населення мають вплив й міграційні процеси, які можуть у деякій мірі компенсувати особливості демографічного руху та змінювати структуру населення.

Темп зміни населення (приросту) є результатом процесів природного та міграційного рухів населення

Темп приросту населення за країнами, %, 2018 р.

Історичні типи відтворення населення

Архетип

вихідний тип відтворення характерний для докласового суспільства. Зміна генерацій вже перебуває під соціальним контролем, але дії останнього істотно обмежені

Демографічна революція – докорінна якісна стрибкоподібна зміна процесу відтворення населення.

Традиційний

тип відтворення населення, що панував у докапіталістичних класових суспільствах, основою яких була аграрна економіка. Характеризується стабільними умовами демографічної рівноваги і однотипним соціально-культурним механізмом регулювання демографічної поведінки

Перша демографічна революція відбулася з переходом населення від архетипу до традиційного типу відтворення і пов'язана з соціально-економічним переворотом, відомим під назвою неолітичної революції.

Сучасний

новий тип відтворення населення, поява якого зумовлена НТР. Йому притаманна корінна трансформація чинників народжуваності та смертності, зміна всієї системи демографічних відносин, економічність та усталеність демографічного процесу

Друга демографічна революція забезпечила перехід від традиційного до сучасного типу відтворення населення. Цей перехід почався наприкінці XVII сторіччя й не завершився на більшій частині планети. Відбулися радикальні зміни в структурі причин смерті і в структурі демографічної поведінки.

Народжуваність

у демографічному контексті – це процес дітонародження у сукупності людей, що складають генерацію, або у сукупності генерацій – населення.

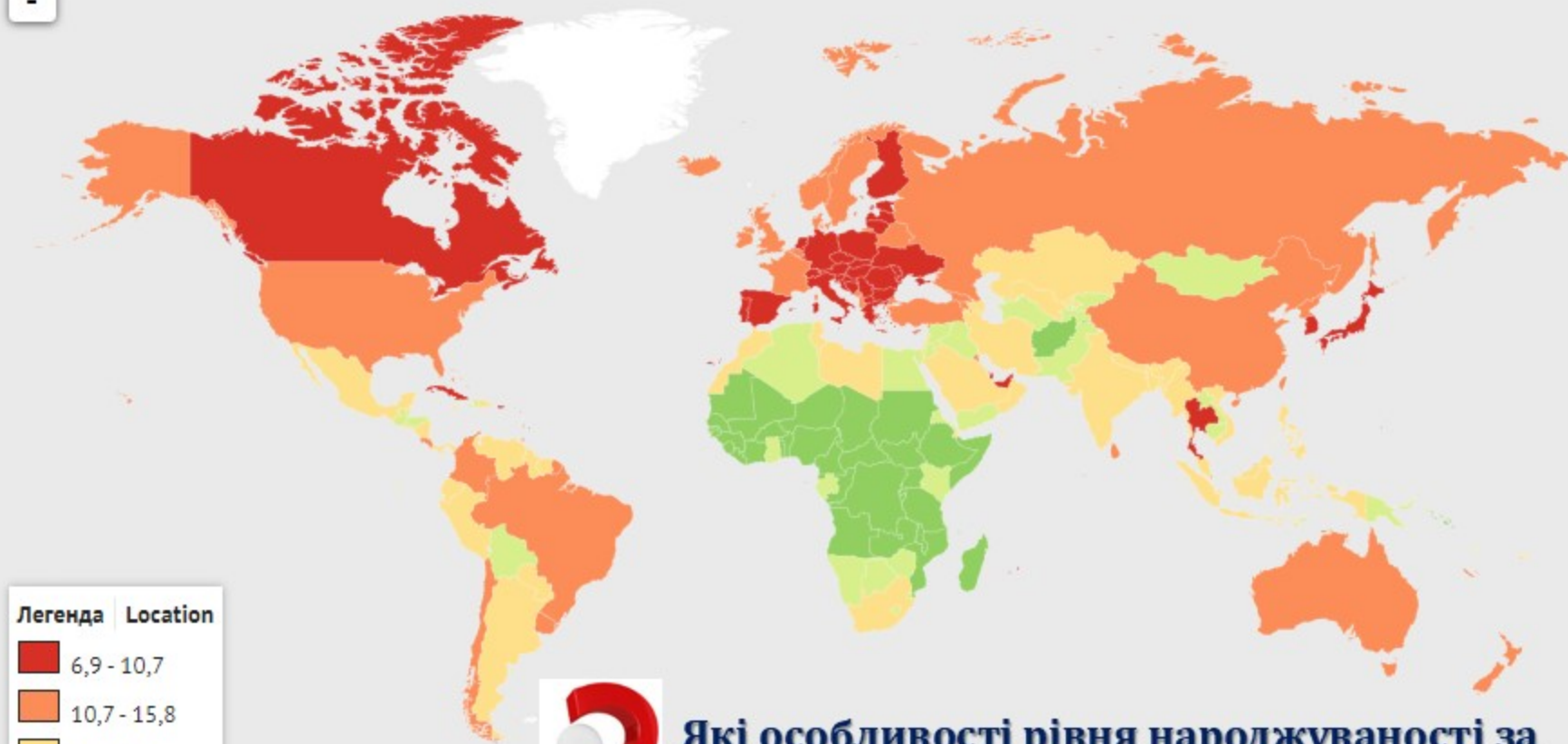
Загальний коефіцієнт народжуваності - відношення кількості народжених до загальної чисельності населення.

Чинники, що впливають на народжуваність:

- ✓ Соціально-економічні
 - ✓ Рівень життя
 - ✓ Зайнятість
 - ✓ Рівень медичного обслуговування
 - ✓ Соціальні потрясіння
- ✓ Культурно-психологічні
 - ✓ Культурний рівень
 - ✓ Релігійні уподобання
 - ✓ Етнічна приналежність
 - ✓ Психологічні чинники
- ✓ Демографічні
 - ✓ Структурний
 - ✓ Міграційний

Сумарний коефіцієнт народжуваності характеризує середню кількість народжень у однієї жінки в гіпотетичній генерації за все її життя за збереження існуючих рівнів народжуваності в кожному віці незалежно від смертності та від змін вікового складу.

Рівень народжуваності за країнами, ‰, 2018 р.

Легенда	Location
	6,9 - 10,7
	10,7 - 15,8
	15,8 - 21
	21 - 31
	31 - 46

Які особливості рівня народжуваності за країнами світу? В чому Ви вбачаєте причини такої диференціації?

1950 1956 1960 1964 1968 1972 1976 1980 1984 1988 1992 1996 2000 2004 2008 2012 2016 2019

Смертність

у демографічному вимірі –

це процес вимирання генерації. Він має масовий характер і складений з безлічі одиничних смертей, які настають у різному віці й визначають у своїй сукупності порядок вимирання реальної або гіпотетичної генерації

ПРИЧИНИ СМЕРТНОСТІ

ендогенні

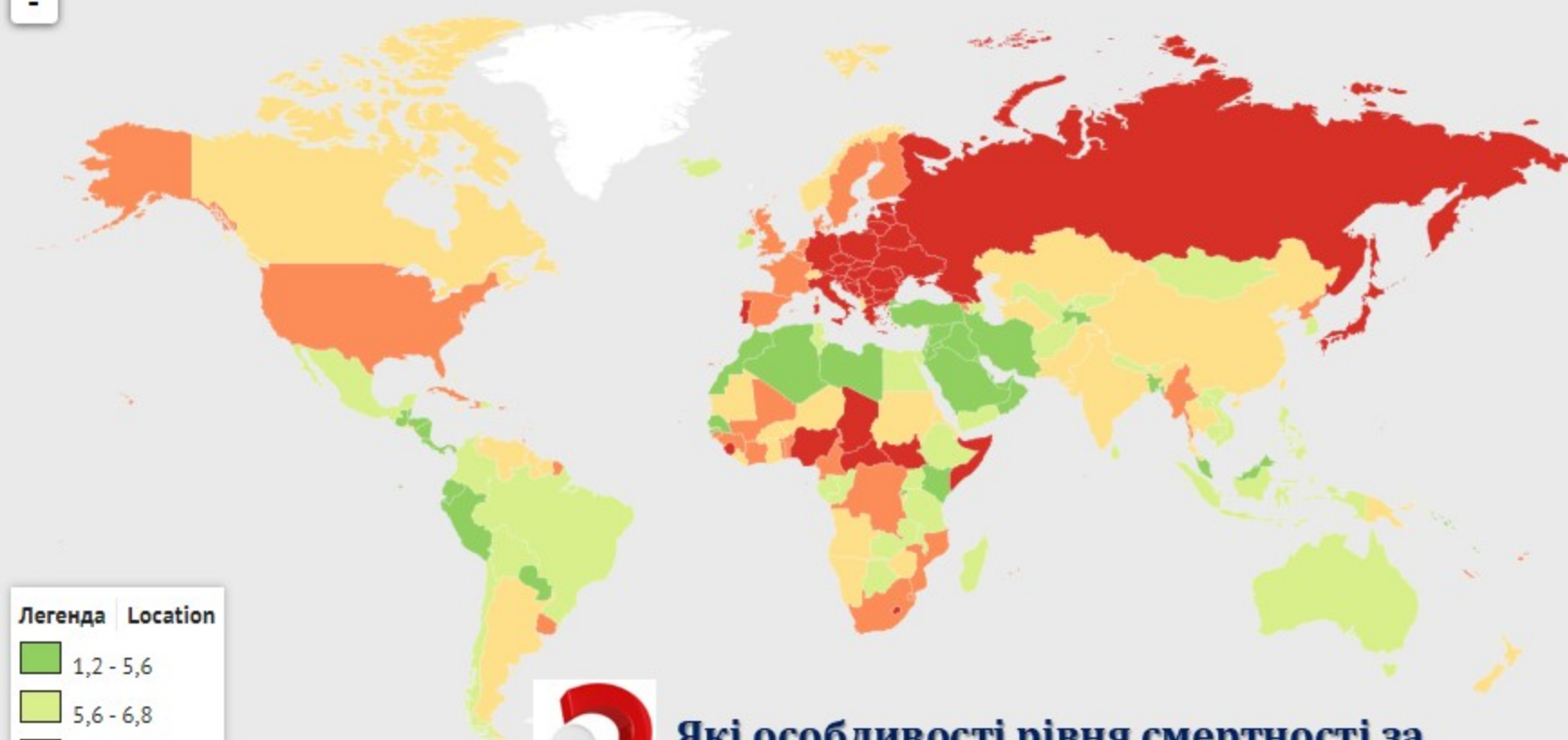
екзогенні

Чинники, що впливають на смертність:

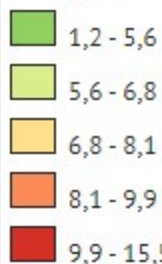
- ✓ Рівень життя
- ✓ Якість медицини
- ✓ Санітарна культура населення
- ✓ Якість генофонду
- ✓ Екологічний стан територій

Коефіцієнт смертності вимірюють відношенням кількості померлих до чисельності всього населення або його окремих груп, диференційованих за статтю, віком, соціальною приналежністю, територією.

Рівень смертності за країнами, ‰, 2018 р.

Легенда Location

Які особливості рівня смертності за країнами світу? В чому Ви вбачаєте причини такої диференціації?

1950 1956 1960 1964 1968 1972 1976 1980 1984 1988 1992 1996 2000 2004 2008 2012 2016 2019

Поміж часткових коефіцієнтів смертності особливе місце посідає показник смертності серед немовлят. Він показує, яка частина народжених не доживає до 1 року.

• **Причини дитячої смертності:**

- ✓ Медичні стани
- ✓ Продовольча безпека, Недоїдання
- ✓ Побічні ефекти неправильного харчування
- ✓ Інфекційні захворювання
- ✓ Екологічні причини
- ✓ Травми раннього дитинства
- ✓ Соціально-економічні фактори
- ✓ Війна
- ✓ Медицина та інфраструктура
- ✓ Культура, освіта

Профілактика:

- ✓ Громадське здоров'я
- ✓ Лікування
- ✓ Освіта
- ✓ Дохід
- ✓ Політика

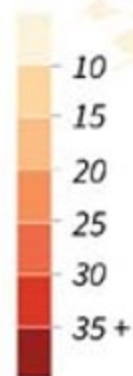
Смертність немовлят значно *перевищує* смертність у всіх наступних вікових групах, за винятком похилого та старечого віку, й є, поряд із захворюваністю, смертністю, тривалістю життя, одним з головних показників, що характеризують стан **здоров'я населення**.

Рівень смертності немовлят за країнами, ‰, 2018 р.

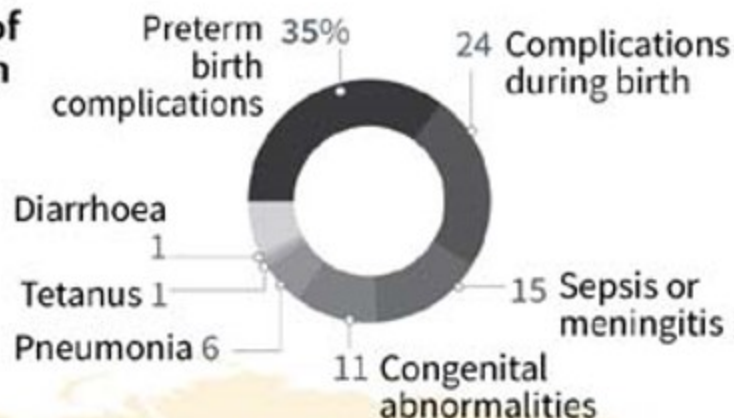
Newborn mortality worldwide

Each year, some 2.6 million babies do not survive their first month

Mortality rate
Deaths per 1,000 babies

Causes of newborn death

Статевो-вікова структура населення

Вік – демографічна ознака людини, яка відображає тривалість життя від моменту народження до моменту обліку.

Вік **зумовлює соціальну активність**, роль та місце людини у суспільстві, адже визначає можливість навчатися, працювати, одружуватися, народжувати дітей тощо.

Вікова структура населення – розподіл його за віковими групами і віковими контингентами з метою вивчення демографічних і соціально-економічних процесів.

Віковий склад населення **залежить** від показників

- ✓ народжуваності,
- ✓ смертності
- ✓ природного приросту.

Типи вікових структур:

- ✓ **Прогресивний** (частка дітей суттєво переважає частку осіб похилого віку)
- ✓ **Стаціонарний** (існує приблизна рівновага між часткою дітей та часткою осіб похилого віку)
- ✓ **Регресивний** (суттєве переважання частки осіб похилого віку)

Статевो-вікова структура населення

Демографічне старіння населення – неухильне зростання у віковій структурі населення частки старших вікових груп.

Коефіцієнт старіння являє собою питому вагу населення у віці 65+ у загальній структурі населення, виражається у відсотках.

Старим вважається **населення**, частка осіб, старших за 65 років, більше за **7%** (за класифікацією ООН)

За сучасною класифікацією ООН

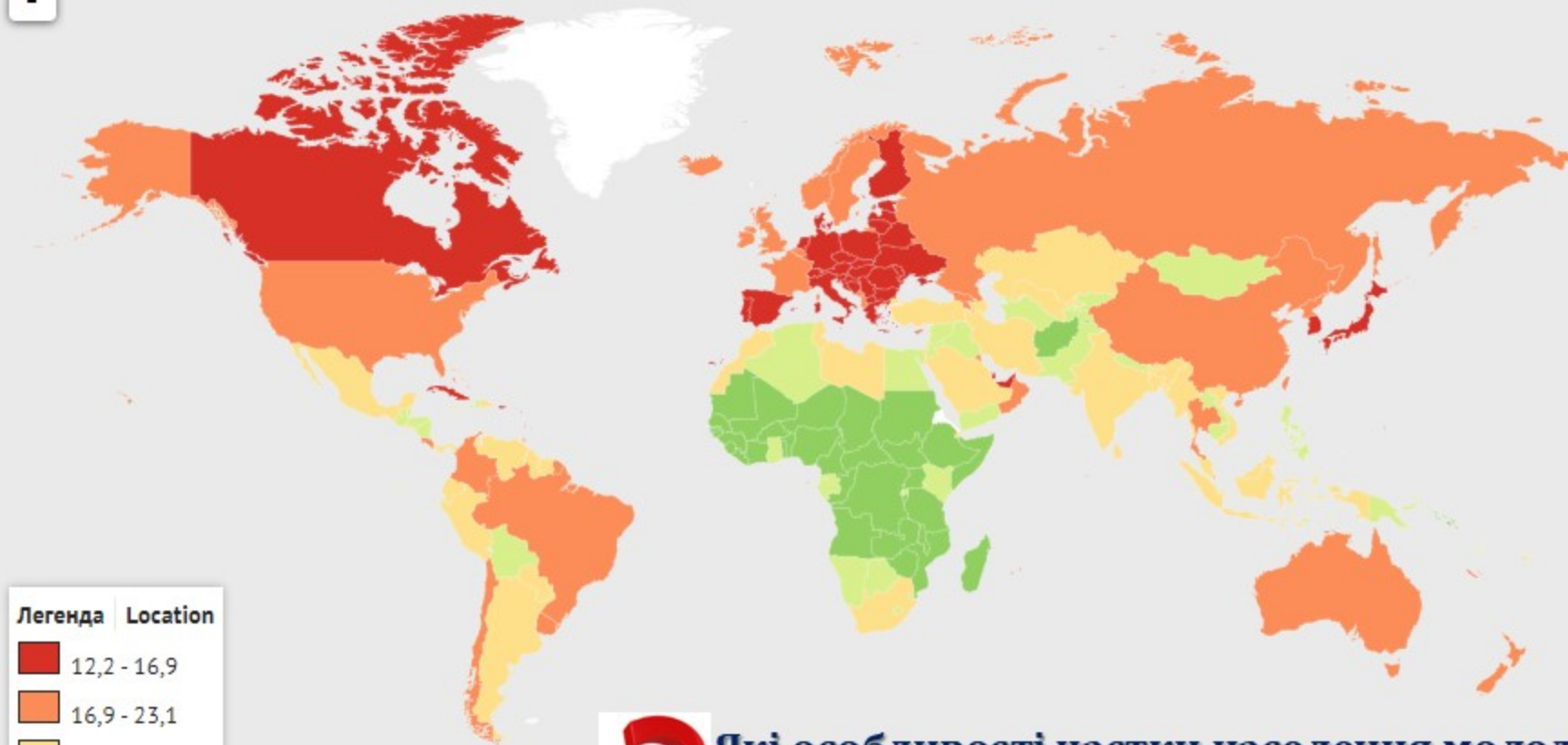
Відсоток осіб 60+	Рівень демографічного старіння
Менше 6	Надзвичайно молоде населення
6-8	Молоде населення
9-10	Початок демографічної старості
11-15	Середній рівень старості
16-20	Старе населення
21+	Надзвичайно старе населення

Старіння населення є

результатом

- ✓ тривалих демографічних змін,
- ✓ зрушень в характері
 - ✓ відтворення населення,
 - ✓ народжуваності
 - ✓ смертності
 - ✓ частково – міграції

Частка осіб до 14 років у структурі населення

Легенда	Location
	12,2 - 16,9
	16,9 - 23,1
	23,1 - 29,6
	29,6 - 40
	40 - 50

Які особливості частки населення молодшої вікової групи за країнами світу? В чому Ви вбачаєте причини такого розподілу?

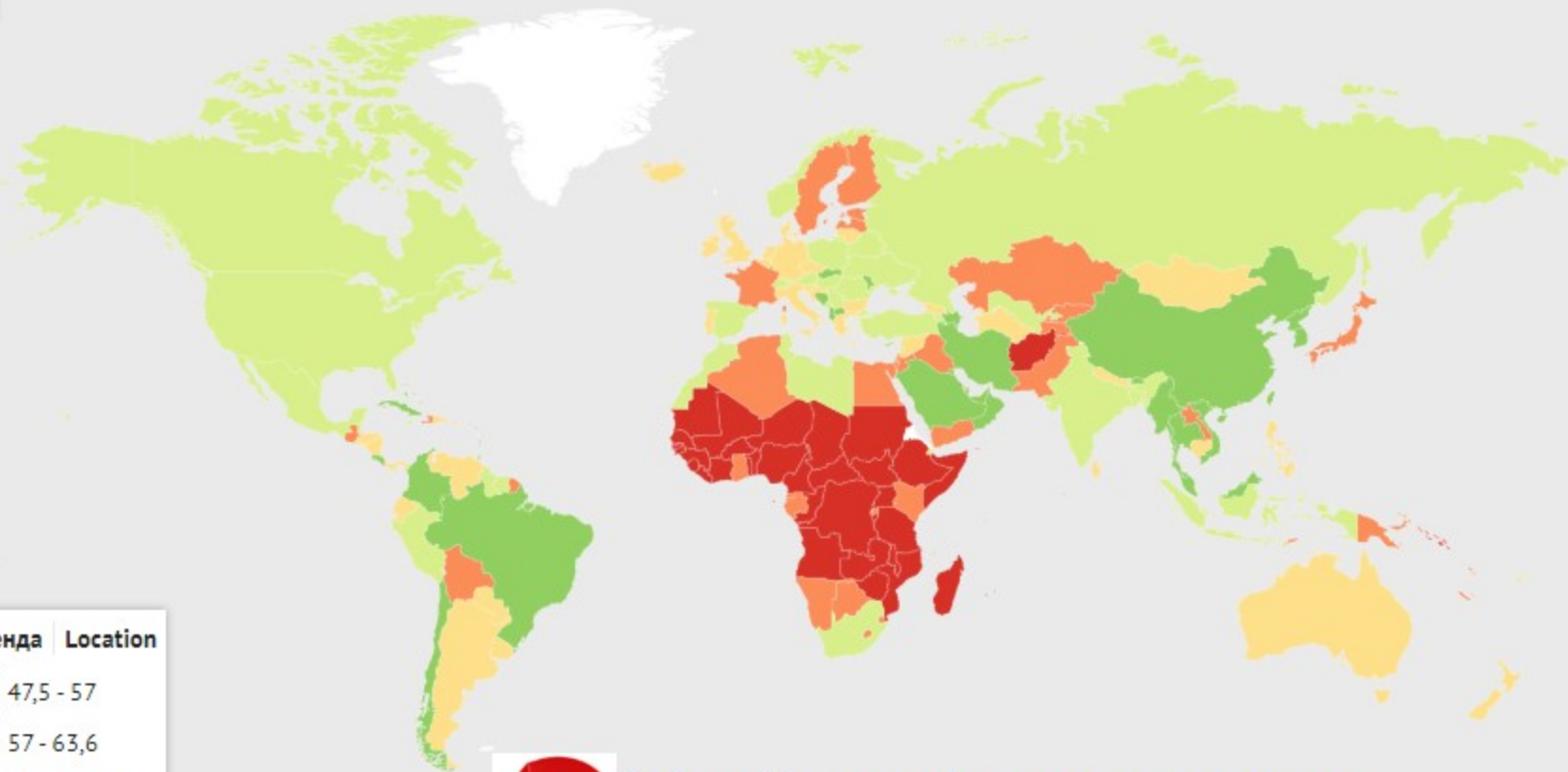
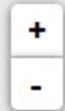

Зареєструйтесь для просмотра источника

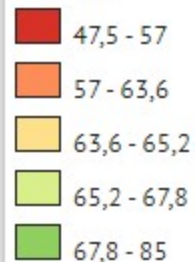
<https://knoema.ru/atlas/maps/Доля-населения-в-возрасте-0-14>

Ак
Что

Частка осіб у віці 15-64 років у структурі населення

Легенда Location

Які особливості частки населення працездатного віку за країнами світу? В чому Ви вбачаєте причини такого розподілу?

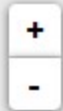

1960 1964 1967 1970 1973 1976 1979 1982 1985 1988 1991 1994 1997 2000 2003 2006 2009 2012 2015 2019

Источник: Population Estimates and Projections

<https://knoema.ru/atlas/maps/Доля-населения-в-возрасте-15-64>

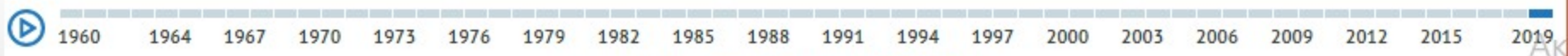
Частка осіб старше 65 років структурі населення

Легенда	Location
	1,1 - 3,1
	3,1 - 5,1
	5,1 - 8,6
	8,6 - 16
	16 - 28

Які особливості старіння населення за країнами світу? В чому Ви вбачаєте причини такого розподілу?

Источник: Population Estimates and Projections

<https://knoema.ru/atlas/maps/Доля-населения-в-возрасте-старше-65>

Статеві-вікова структура населення

Статеві структура населення – співвідношення чоловіків і жінок у складі населення.

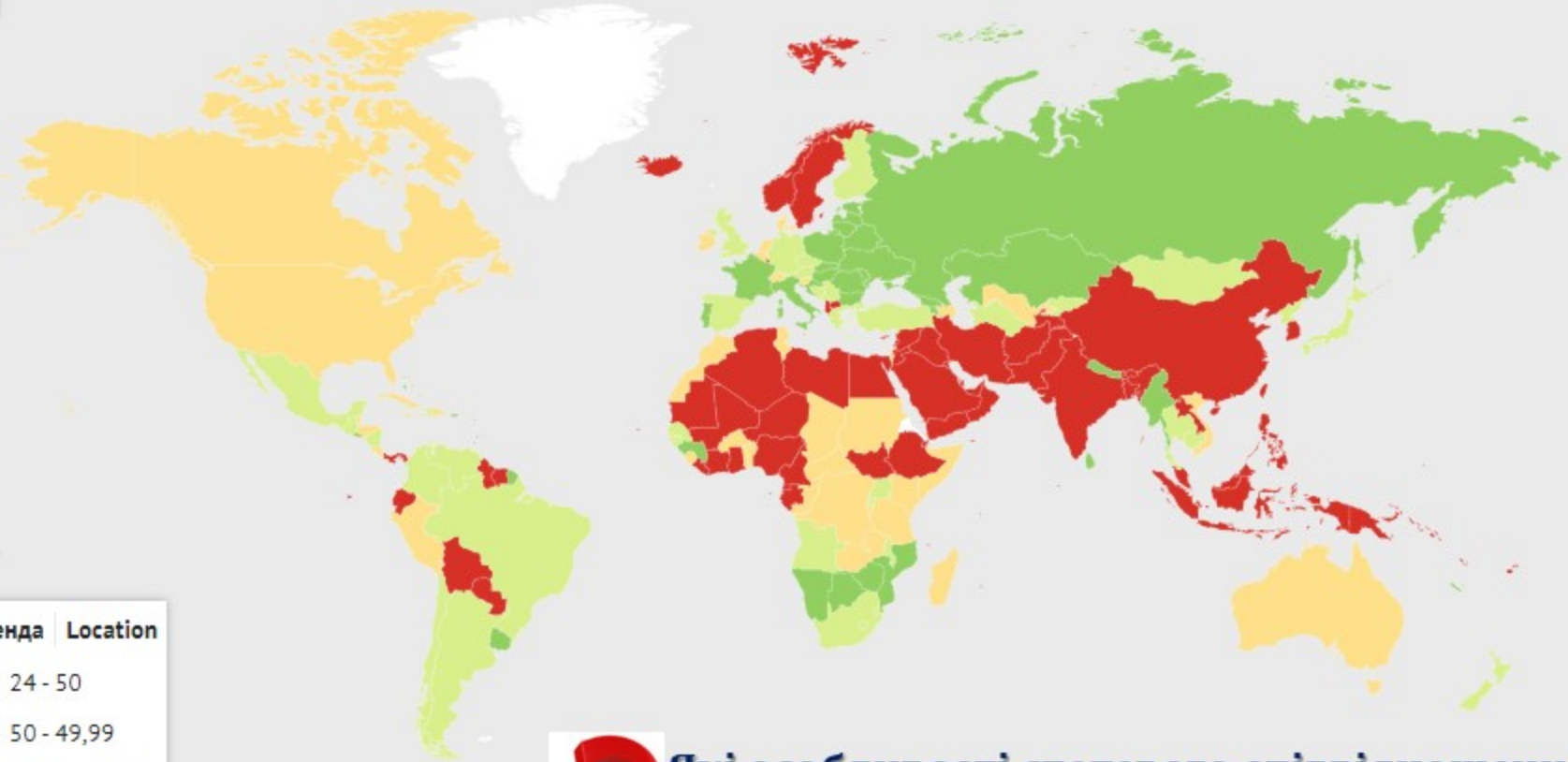
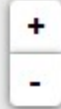
Чинники формування статевої структури:

- ✓ **Біологічна константа** (на кожні 100 дівчат народжується 104-106 хлопчиків)
- ✓ **Відмінності смертності** (смертність немовлят вища серед хлопчиків, також вища смертність у більшості вікових груп, у тому числі через згубні звички, травматизм на виробництві, війни, менша тривалість життя чоловіків)
- ✓ **Відмінності у міграції** (вища міграційна активність у чоловіків працездатного віку)

Узагальнюючим показником статевих пропорцій є **ВІК БАЛАНСУВАННЯ** – вік, в якому чисельність чоловіків та жінок урівноважується)

Показником, що характеризує статеву структуру населення є **співвідношення жінок та чоловіків**, найчастіше – у відсотках

Частка жінок у структурі населення

Легенда	Location
	24 - 50
	50 - 49,99
	49,99 - 50,52
	50,52 - 51,3
	51,3 - 54,4

Які особливості статевого співвідношення за країнами світу? В чому Ви вбачаєте причини такого розподілу?

1960 1964 1967 1970 1973 1976 1979 1982 1985 1988 1991 1994 1997 2000 2003 2006 2009 2012 2015 2019

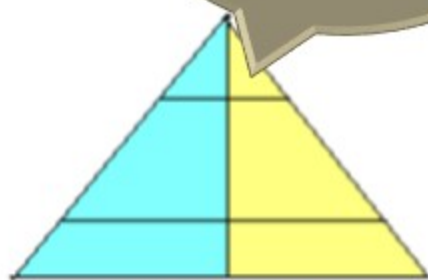
Источник: Population Estimates and Projections

Статеві-вікова структура населення

Статеві-вікова піраміда зображує стан населення в який-небудь момент часу, тобто по суті є як би зупинкою в безперервному процесі відтворення населення. Форма статеві-вікової піраміди **характеризує** різні типи розвитку населення та відповідає тенденціям відтворення населення

Типи статеві-вікової структури населення:

Розширений
режим
відтворення
населення

примітивний

Простий
режим
відтворення
населення

стаціонарний

Звужений
режим
відтворення
населення

регресивний

Яким режимам відтворення населення відповідає кожен з типів вікової структури?

Шлюбно-сімейна структура населення

Шлюб – історично сформована і регульована правовими та моральними нормами форма стосунків між людьми, яка відповідно зафіксована та закріплена.

Шлюбний стан – стан особи стосовно інституції шлюбу, встановлюваний відповідно до звичаїв та правових норм країни.

Мінімальний шлюбний вік – вік людини, починаючи з якого можна вступати до шлюбу. За рекомендацією ООН – не менше 15 років

Сім'я – ґрунтована на шлюбі або кровній спорідненості мала група, члени якої пов'язані спільністю побуту та спільним бюджетом, взаємною моральною відповідальністю та взаємодопомогою.

Сімейний склад населення, або сімейна структура населення, відображає розподіл людей по сім'ях різної величини, складу й типу.

Співвідношення між шлюбною, статевою та репродуктивною поведінкою з точки зору їхнього впливу на народжуваність утворює **структуру демографічної поведінки**

Що таке полігамія?

Які її види? Чим обумовлені та де розповсюджені такі види шлюбних союзів,

Демографічна політика

Демографічна політика – це комплекс економічних, адміністративно-правових, виховних і пропагандистських заходів, за допомогою яких держава та інші соціальні інститути впливають на демографічну ситуацію в бажаному для себе напрямі.

Об'єктами демографічної політики можуть бути населення країни в цілому та окремих регіонів, окремі соціально-демографічні групи, когорти населення, сім'ї певних типів або стадій життєвого циклу.

- Виділяють три групи *інструментів демографічної політики*:
 - ✓ економічні;
 - ✓ адміністративно-правові;
 - ✓ виховні, пропагандистські.

Демографічна політика

- Демографічна політика проводиться або з метою збереження існуючих тенденцій демографічних процесів, або з метою їх зміни.
- Залежно від місцевої специфіки демографічна політика може бути заохочувальною або обмежувальною.

у розвинених країнах, де спостерігається природне скорочення населення, реалізуються заходи із заохочення народжуваність (**пронаталістична політика**)

а в багатьох країнах, що розвиваються, – заходи, спрямовані на зниження народжуваності (**антинаталістична політика**)

Концепції соціально-демографічного розвитку

КОНЦЕПЦІЇ спрямовані на пояснення та регулювання динаміки чисельності населення

КОНЦЕПЦІЇ якості населення

КОНЦЕПЦІЇ стадійності демографічних змін

КОНЦЕПЦІЇ спрямовані на пояснення та регулювання динаміки чисельності населення

- *Теорія мальтузіанства* виникла як відгук на проблеми швидкого зростання населення на планеті і пов'язана з працями англійського демографа і економіста **Томаса Мальтуса (Thomas Malthus)**.
- Тобто необмежене зростання населення, що призводить до *перенаселення*, розглядається як головна причина соціальних лих, політичних потрясінь і екологічних катастроф. Для запобігання таким наслідкам висувалися ідеї регулювання населення.

КОНЦЕПЦІЇ спрямовані на пояснення та регулювання динаміки чисельності населення

Т. Мальтус (1766-1834) автор першої в історії науки *теорії народонаселення*.

Показав загрозу зростання розриву між кількістю населення, що збільшується у геометричній прогресії, та ресурсами продовольства, які зростають в арифметичній прогресії.

КОНЦЕПЦІЇ спрямовані на пояснення та регулювання динаміки чисельності населення

- Французький демограф та соціолог **Альфред Сові (Alfred Sauvy)** вважав потенційну перенаселеність «помилковою проблемою» та заперечував проти спроб глобального регулювання населення.
- Він запропонував розглядати країни в кожному конкретному випадку, щоб визначити, чи їм не вистачає сировини та природних ресурсів, які можуть підтримати більшу кількість населення.
- В іншому випадку, він вважав, що ми ризикуємо недооцінити країну, яка могла б підтримати набагато більше населення.
- Висловлюються ідеї, що для кожної країни може бути знайдено **оптимум населення**, до якого треба прагнути, стимулюючи для цього або підвищення народжуваності, або її обмеження. **Оптимальною** визнається така чисельність населення, яка забезпечує найбільший дохід на душу населення.

КОНЦЕПЦІЇ спрямовані на пояснення та регулювання динаміки чисельності населення

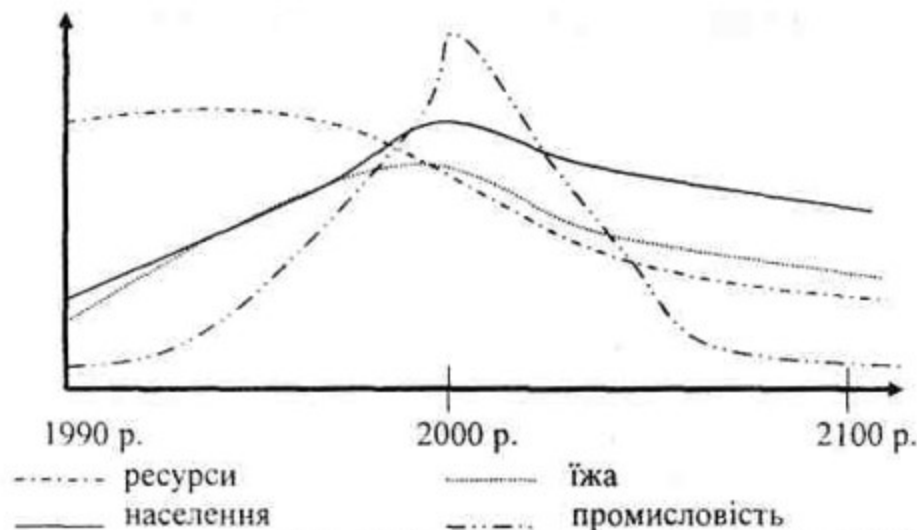
- Починаючи з середини ХХ століття спостерігається «демографічний вибух» – різке зростання численності населення, що зумовило новий імпульс зацікавленості ідеями Т. Мальтуса (**неомальтузіанство**). Головна увага звертається на необхідність обмеження зростання чисельності населення країн, що розвиваються.
- Протилежною до мальтузіанства є теорія **достатківства (корнукопіанства)**, згідно якої ресурсів планети достатньо для того, щоб забезпечити життєдіяльність населення, незалежно від темпів його зростання. Передусім це досягається за рахунок технологічного прогресу.

КОНЦЕПЦІЇ спрямовані на пояснення та регулювання динаміки чисельності населення

- **Модель Денніса Медоуза**, що висвітлена у роботі «Межі росту» (1972) і представлена на засіданні Римського клубу, повторює висновки Т.Мальтуса

- Моделі

Т. Мальтуса і Д. Медоуза чітко показують наявність *меж росту* населення і виробництва, за якими починаються негативні наслідки для населення, чисельність якого зростає.

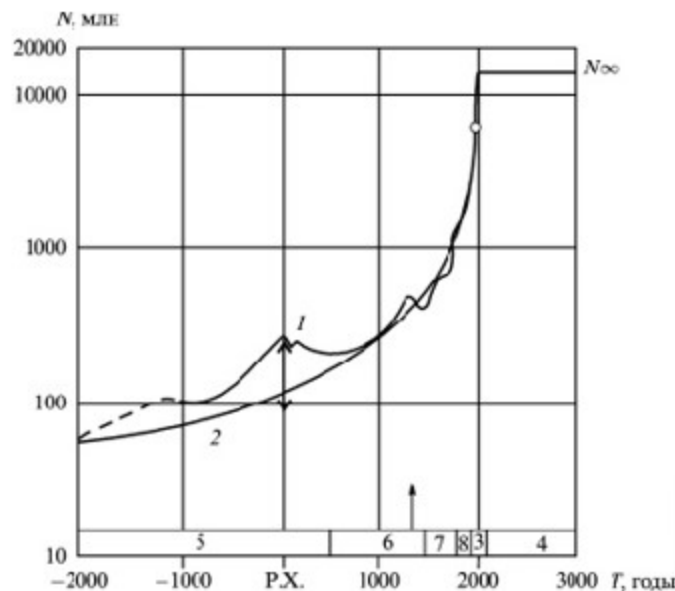

Криза 90-х рр. та катастрофічні зміни у XXI ст.
(відповідно моделі Д. Медоуза)

КОНЦЕПЦІЇ спрямовані на пояснення та регулювання динаміки чисельності населення

- **С. П. Капиця** – доктор наук, професор, засновник феноменологічної математичної моделі гіперболічного зростання чисельності населення Землі та запропонував математичну модель світового демографічного процесу.

Закон гіперболічного зростання чисельності населення Землі, як об'єктивно існуюча причинний зв'язок, що пояснює гіперболічне зростання, і виражається у формі абстрактного причинного закону, розробляється дотепер.

Население мира от 2000 до Р.Х. до 3000 г.
Предел роста

КОНЦЕПЦІЇ якості населення

- Сукупність якісних характеристик населення визначають **якість населення** певної території.
- Для її пояснення використовуються *концепції демографічного, соціально-демографічного, демоекономічного, життєвого, людського потенціалу та людського капіталу.*
- **Демографічний потенціал** характеризує загальну спроможність населення регіону до відтворення, демоекономічний – сукупність знань, навичок, здібностей і мотивацій людини, що мають економічну цінність, соціально-демографічний – наявність та запас ресурсів населення (здоров'я, моральний стан, інтелект, освіта, активність, організованість, професіоналізм), при ефективному використанні яких забезпечується досягнення поставлених цілей суспільства

КОНЦЕПЦІЇ якості населення

- **Життєвий потенціал населення** – це сума життєвих потенціалів населення певної території (життєвий потенціал особи у певному віці визначається як середня очікувана тривалість життя у цьому віці), тобто повний життєвий потенціал – це загальна кількість років очікуваного життя.
- **Людський капітал** – це сукупні можливості суспільства, він охоплює життєвий потенціал, науковий потенціал, потенціал зайнятості, освітній потенціал, потенціал здоров'я, культурний потенціал; визначає могутність країни в минулому, сучасному та майбутньому і, в першу чергу, відображає можливості людського вибору, а не обсяги виробництва і відповідний рівень доходу.

КОНЦЕПЦІЇ якості населення

- Поняття **людського капіталу** було запропоноване американським економістом **Теодором Шульцем** (**Theodore Schultz**) як нагромаджені в країні затрати на відтворення робочої сили, результатом яких є накопичення здатності людей до праці, їх утворююча діяльність в суспільстві, підтримання життя і здоров'я людей. У подальшому зміст цього поняття було розширено: людський капітал почали розглядати як сукупність природних здібностей, знань, практичних навичок, життєвого досвіду, а також потенціалу здоров'я та мотивацій до продуктивної трудової діяльності населення.

КОНЦЕПЦІЇ стадійності демографічних змін – концепція демографічного переходу

Історичні типи відтворення населення

Архетип

вихідний тип відтворення характерний для докласового суспільства. Зміна генерацій вже перебуває під соціальним контролем, але дії останнього істотно обмежені.

Традиційний (примітивний, доіндустріальний або екстенсивний)

тип відтворення населення, що панував у докапіталістичних класових суспільствах, основою яких була аграрна економіка. Характеризується стабільними умовами демографічної рівноваги і однотипним соціально-культурним механізмом регулювання демографічної поведінки.

Сучасний (раціональний або інтенсивний)

новий тип відтворення населення, поява якого зумовлена НТР. Йому притаманна корінна трансформація чинників народжуваності та смертності, зміна всієї системи демографічних відносин, що набувають активного і гнучкого характеру, економічність та усталеність демографічного процесу.

КОНЦЕПЦІЇ стадійності демографічних змін – концепція демографічного переходу

Демографічна революція (демографічний переворот)

– докорінна якісна стрибкоподібна зміна процесу відтворення населення, розрив із старими методами демографічного регулювання

Дві фази демографічної революції

перша – переворот у смертності

друга – переворот у народжуваності

Кожна з них відображає принципові якісні зрушення у системі соціального контролю над смертністю та народжуваністю й знаходить вираження у відповідних кількісних змінах – у зниженні рівня обох цих процесів.

Перша демографічна революція відбулася з переходом населення від архетипу до традиційного типу відтворення і пов'язана з соціально-економічним переворотом, відомим під назвою неолітичної революції.

Друга демографічна революція забезпечила перехід від традиційного до сучасного типу відтворення населення. Цей перехід почався наприкінці XVII сторіччя й не завершився на більшій частині планети. Відбулися радикальні зміни в структурі причин смерті і в структурі демографічної поведінки.

КОНЦЕПЦІЇ стадійності демографічних змін – концепція демографічного переходу

Основи *концепції демографічного переходу* були закладені американським демографом **Уорреном С. Томпсоном**, котрий оприлюднив її **1929** року в статті «Населення», що була опублікована в «Американському соціологічному часописі»

Інший американський демограф **Френк У. Ноутстайн** у **1945** році уперше ввів у науковий обіг *поняття «демографічний перехід»* в одній із своїх наукових праць

КОНЦЕПЦІЇ стадійності демографічних змін – концепція демографічного переходу

- Демографічний перехід – це концепція, яка застосовується в сучасній демографії для пояснення зміни типів відтворення населення.
- Теорія демографічного переходу – Ф.Ноутстайн (1945) – теорія, що зв'язує особливості демографічної ситуації з економічним зростанням і соціальним прогресом у залежності від стадій демографічного розвитку, які країни і регіони проходять в різний час.

КОНЦЕПЦІЇ стадійності демографічних змін – концепція демографічного переходу

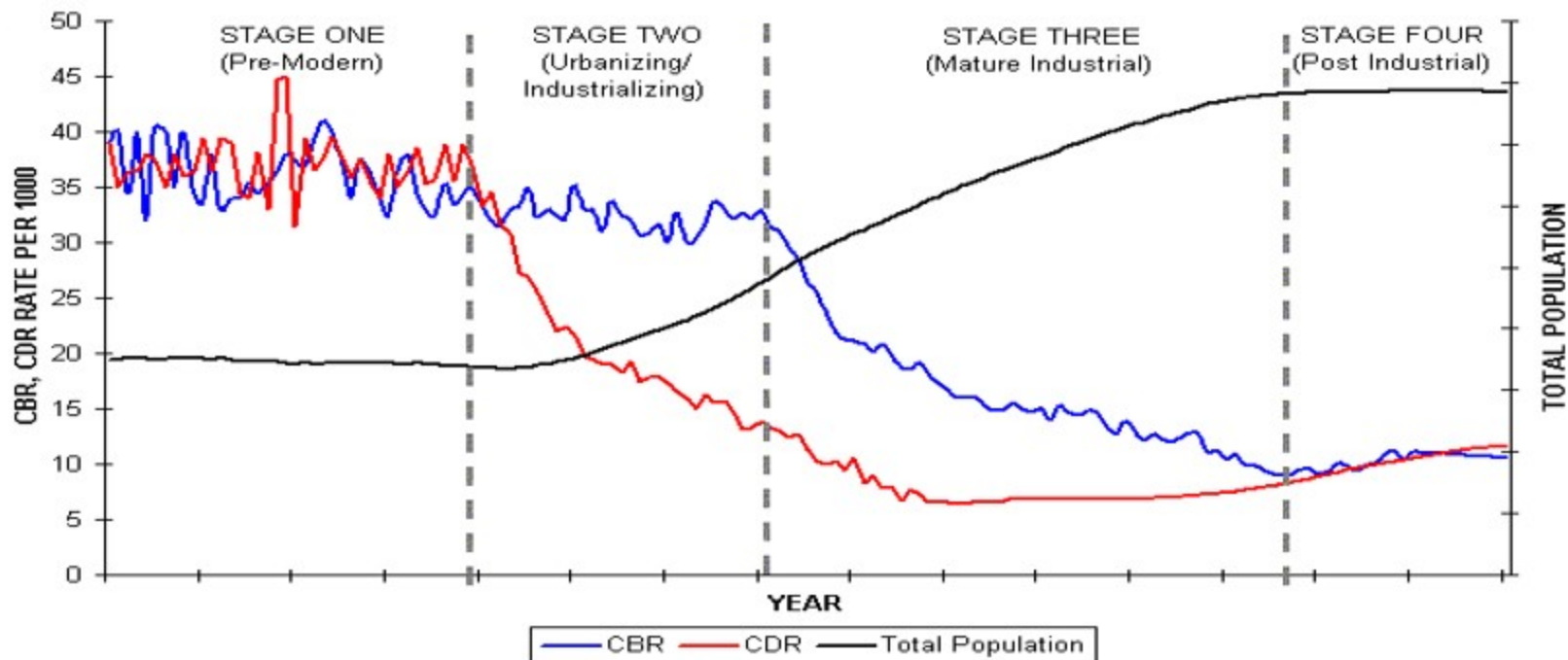
- Демографічний перехід – це концепція, яка застосовується в сучасній демографії для пояснення зміни типів відтворення населення.

- Фази демографічного переходу:

- 1 коефіцієнт природного приросту населення збільшується до найвищого значення;
- 2 коефіцієнт смертності продовжує знижуватися і досягає найменшого значення, проте коефіцієнт народжуваності знижується ще швидше, внаслідок чого приріст населення поступово уповільнюється
- 3 підвищення коефіцієнта смертності, обумовленого демографічним старінням і одночасним уповільненням зниження народжуваності.
- 4 коефіцієнт смертності підвищується, зближуючись з коефіцієнтом народжуваності, процес демографічної стабілізації закінчується.

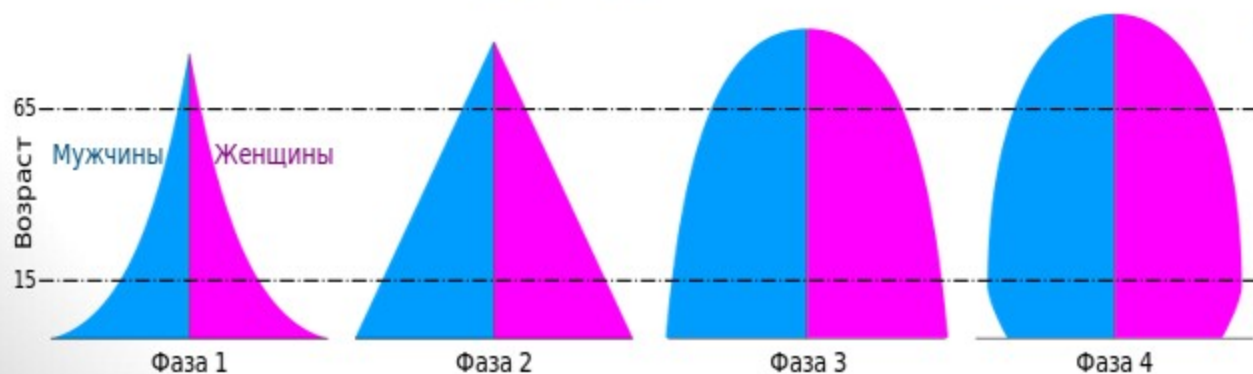
Модель демографічного переходу

THE DEMOGRAPHIC TRANSITION MODEL

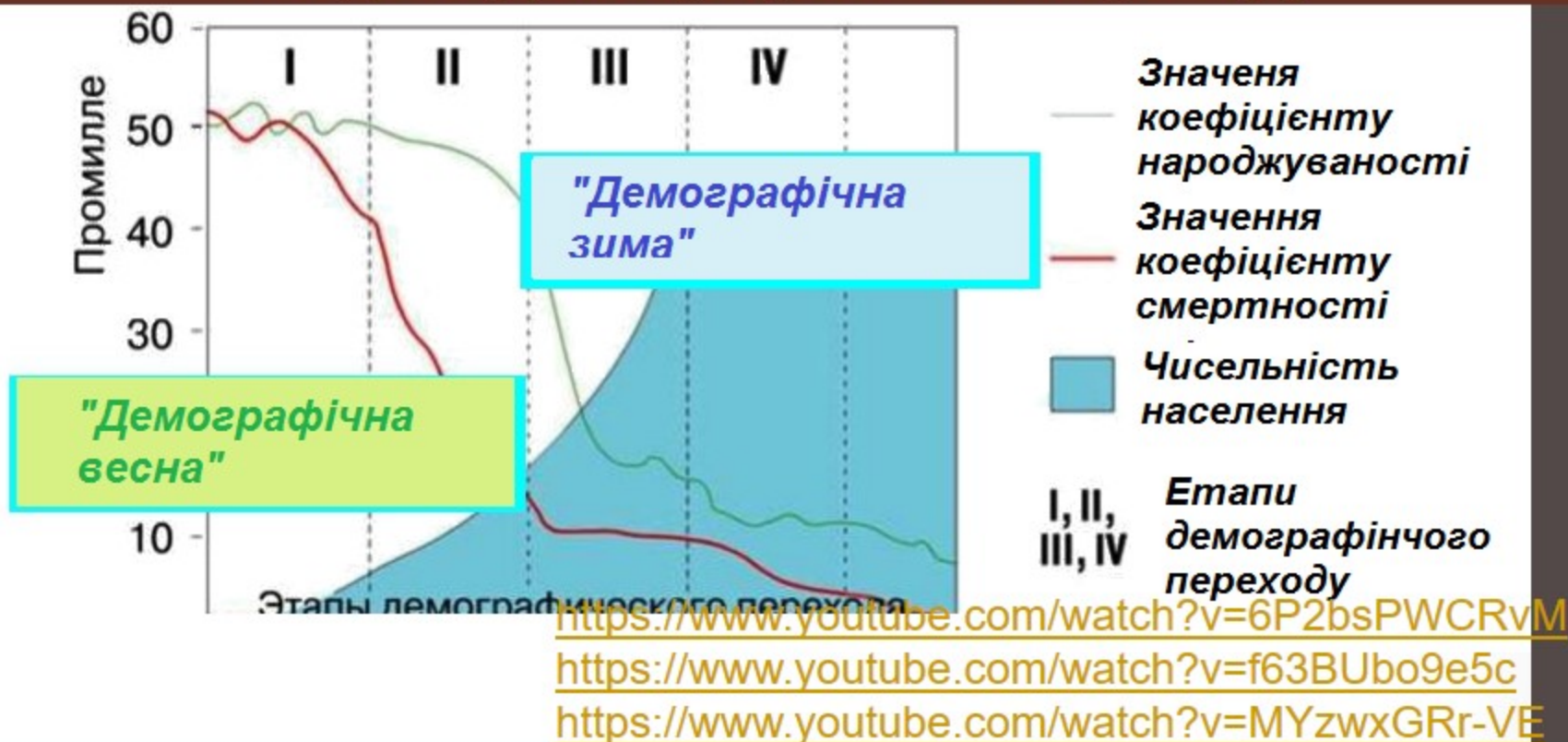

Статеві-вікова структура населення для кожної фази

демографічного переходу

Модель демографічного переходу

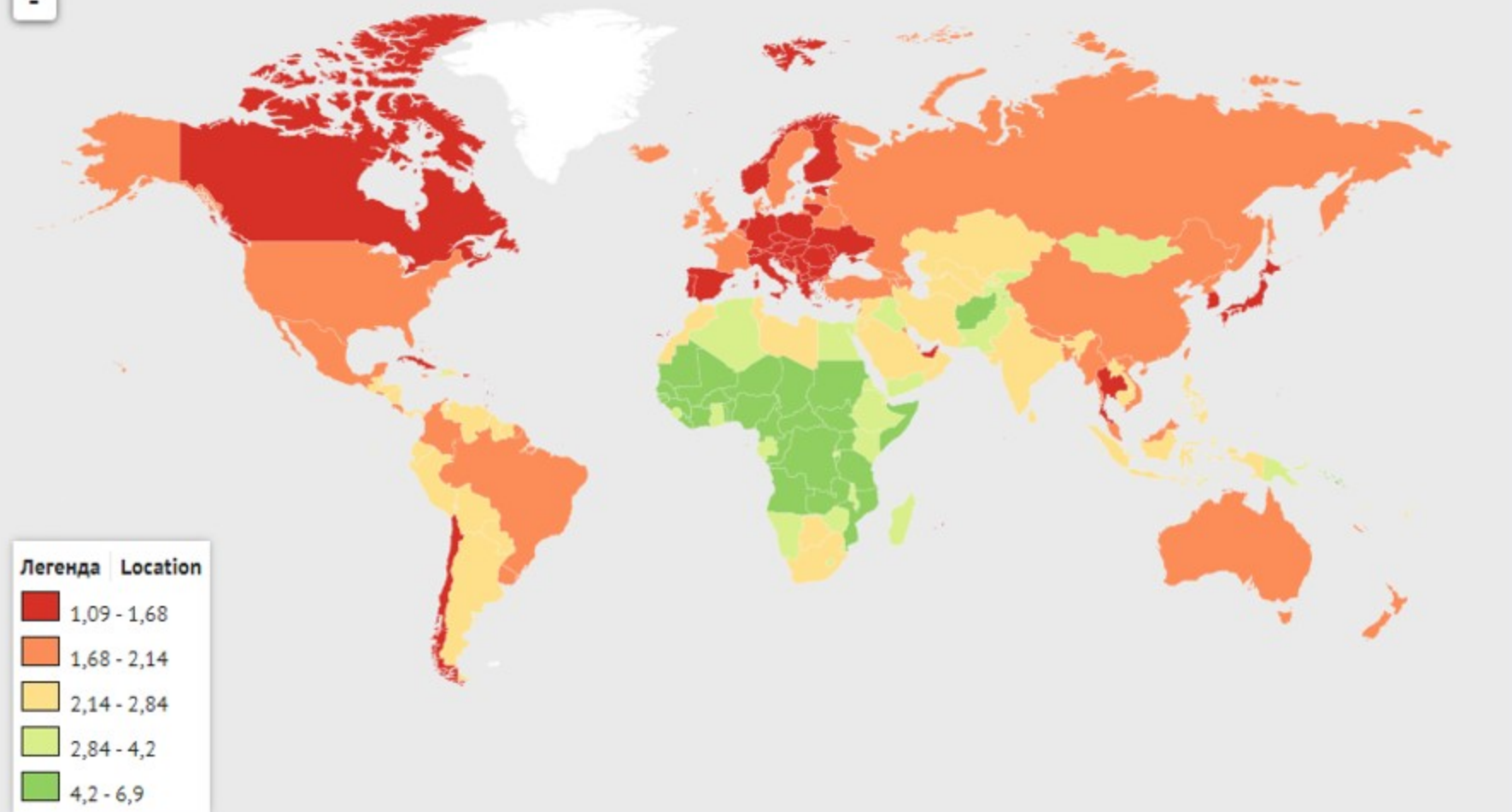

В даний час **країни, що розвиваються знаходяться на 2-3 етапах** (виходять зі стану демографічного вибуху і наближаються до завершення демографічного переходу),
економічно розвинені країни вийшли на 4 етап, досягли демографічної стабілізації, при цьому в багатьох з них смертність перевищила народжуваність і спостерігаються негативні показники природного приросту населення.

+

Сумарний коефіцієнт народжуваності

-

В даний час процес демографічного переходу завершили Г
розвинені країни. У процесі різкого падіння народжуваності знаходяться Єгипет,
Алжир, також Мексика, Бразилія, Аргентина, ряд інших країн Латинської
Америци. В останні роки в Ірані, Туреччині та Тунісі народжуваність знизилася
до рівня простого заміщення поколінь.

Перший етап демографічного переходу

для суспільств з привласнюючою економікою характерні однаково високі коефіцієнти народжуваності і смертності і дуже незначне зростання чисельності населення.

Коливання коефіцієнтів пов'язані з періодами підвищеної смертності, обумовленої відсутністю запасів продовольства, необхідних для виживання в екстремальні роки, в період війн, епідемій. Висока народжуваність є природною реакцією на високу смертність.

У другій половині ХХ ст. подібна демографічна ситуація характерна для племен мисливців і збирачів, що проживають у вологих екваторіальних лісах Амазонії, басейну р. Конго.

Другий етап демографічного переходу

– стадія початкового росту населення –

характеризується високим коефіцієнтом народжуваності, зниженням коефіцієнта смертності, ростом тривалості життя і деяким збільшенням загальної чисельності населення.

Зниження смертності пов'язане з переходом від полювання і збирання до землеробства і скотарства, тобто до виробничого господарства, що дозволило створювати запаси продовольства для екстремальних ситуацій - посух, повеней. Поліпшення продовольчого забезпечення створило умови для приросту населення. Головними чинниками високої смертності були епідемії і численні війни. Багатодітність заохочувалася релігіями.

Демографічні показники 2-го етапу характерні сьогодні для ряду країн Африки і Латинської Америки. Існуючі на сьогоднішній день високі темпи приросту населення в деяких регіонах (особливо в Африці) в умовах напівнатурального господарства загрожують підірвати ресурсну базу країн і посилити їх проблеми.

Третій етап демографічного переходу

– стадія сучасного зростання населення –

характеризується стабілізацією коефіцієнта смертності на низькому рівні і деяким зниженням коефіцієнта народжуваності. Останнє пов'язано з індустріалізацією та урбанізацією, підвищенням рівня життя, ростом витрат на виховання дітей, включенням жінок у суспільне виробництво, а так само поширенням медичних засобів регулювання народжуваності. Тим не менш, у цей період тенденція росту чисельності населення зберігається. Вона пов'язана зі вступом у дітородний вік поколінь, що народилися при високому коефіцієнті народжуваності.

На 3 етапі демографічного переходу знаходяться головним чином країни Латинської Америки, де вже відбулися істотні зрушення в структурі економіки і в характері зайнятості, пов'язані з індустріалізацією.

Четвертий етап демографічного переходу

– низький ступінь стійкості –

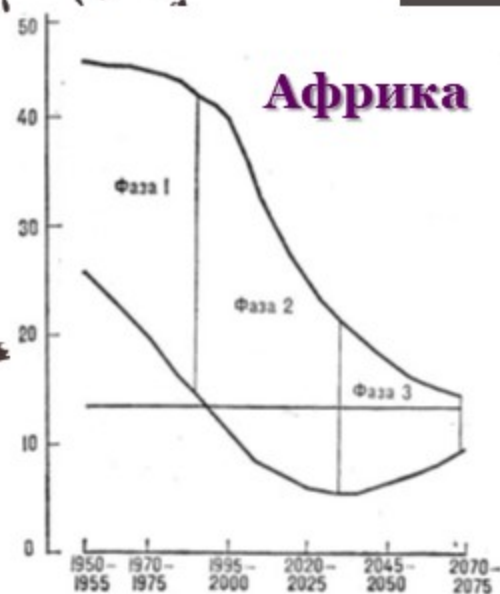
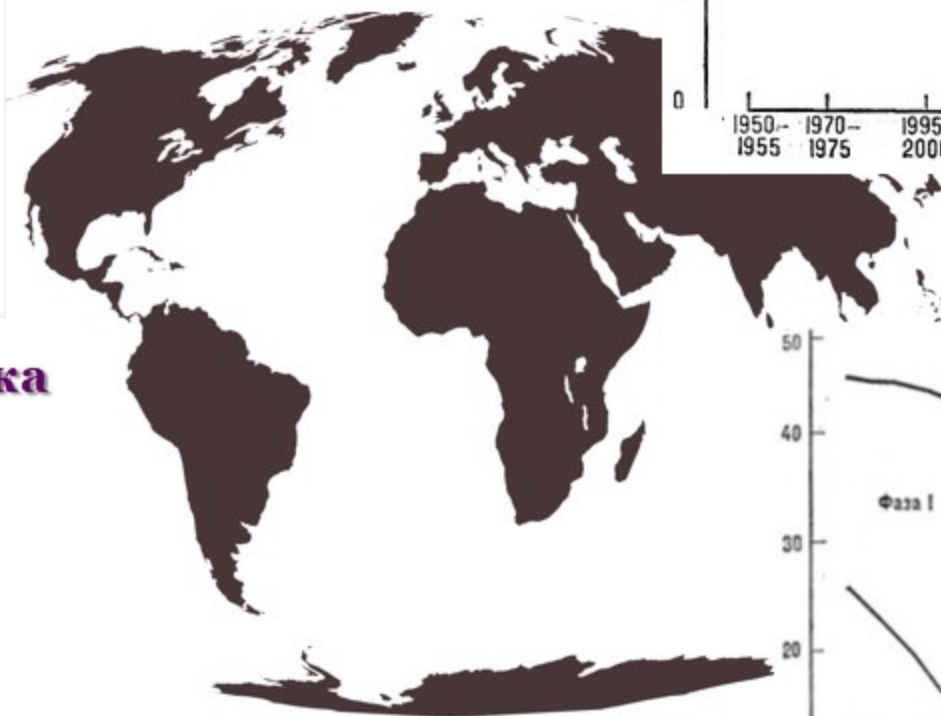
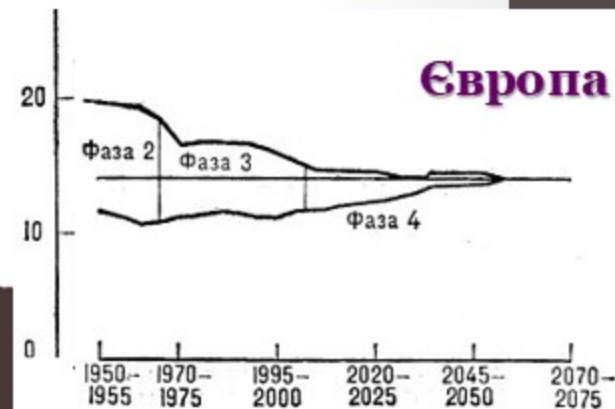
характеризується зниженням і стабілізацією народжуваності і смертності та чисельності населення

Першим регіоном, що вступив у цей етап демографічного переходу, була Європа. У 1990 рр. демографічна ситуація 4-го етапу, крім Європи, була характерна для США, Канади, Австралії, Нової Зеландії, а також Аргентини і Уругваю.

Країни Південно-Східної Азії, в яких проводиться успішна демографічна політика, у найближчі десятиліття увійде в цей етап.

У деяких країнах спостерігається скорочення чисельності населення, тут коефіцієнт смертності перевищує коефіцієнтом народжуваності, і, відповідно, темпи приросту населення негативні.

Схеми розвитку демографічного переходу

Схеми розвитку демографічного переходу

Країни постсоціалістичного простору

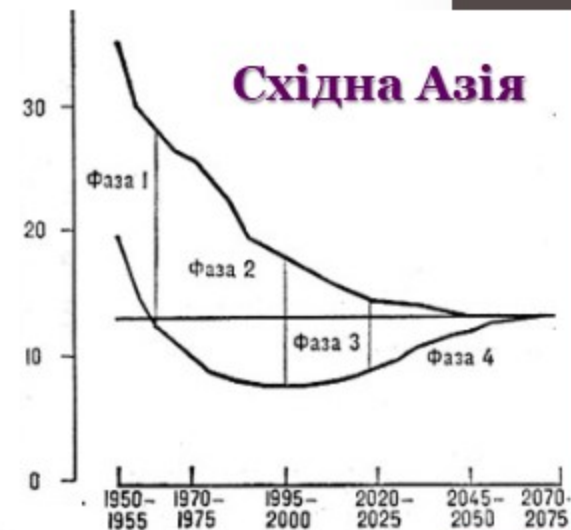
Південна Азія

Австралія та Океанія

Східна Азія

Схеми розвитку демографічного переходу

Індустріально розвинені країни вступили на шлях демографічного переходу з **середини XVIII століття**

Африканські та Азійські країни вступили на шлях демографічного переходу з **середини XX століття**

Демографічний перехід розглядається як проміжний тип відтворення населення і завершується стабілізацією

В індустріально розвинених країнах демографічний перехід закінчився в 1960х рр XX ст, це означає, що пануючою стала модель простого відтворення.

В більшості країн, що розвиваються, демографічний перехід завершиться не раніше середини наступного століття, зростання чисельності населення світу може продовжитися аж до XXII століття.

Схеми розвитку демографічного переходу

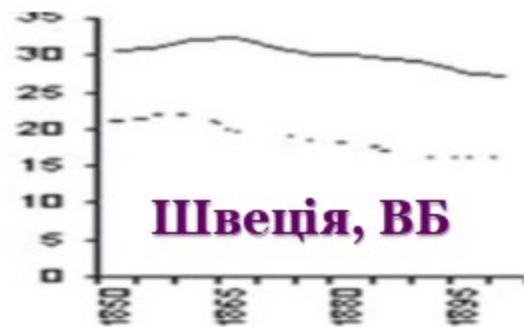
ПЕРША

Франція

зміна режимів народжуваності і смертності йшли майже паралельно. Не було демографічного вибуху. Чисельність населення в країні стабілізувалася вже до кінця минулого століття, і населення вийшло на модель простого і навіть звуженого відтворення.

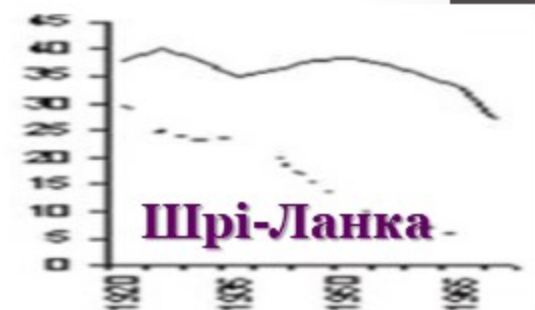
ДРУГА

Швеція, ВБ

Більшість країн Європи. скорочення народжуваності почалось на 100 років пізніше, ніж скорочення смертності. Чисельність населення зростає у 3,5 рази. Демографічний вибух закінчився до початку ХХ століття, сприяв зростанню чисельності населення й освоєнню Нового Світу.

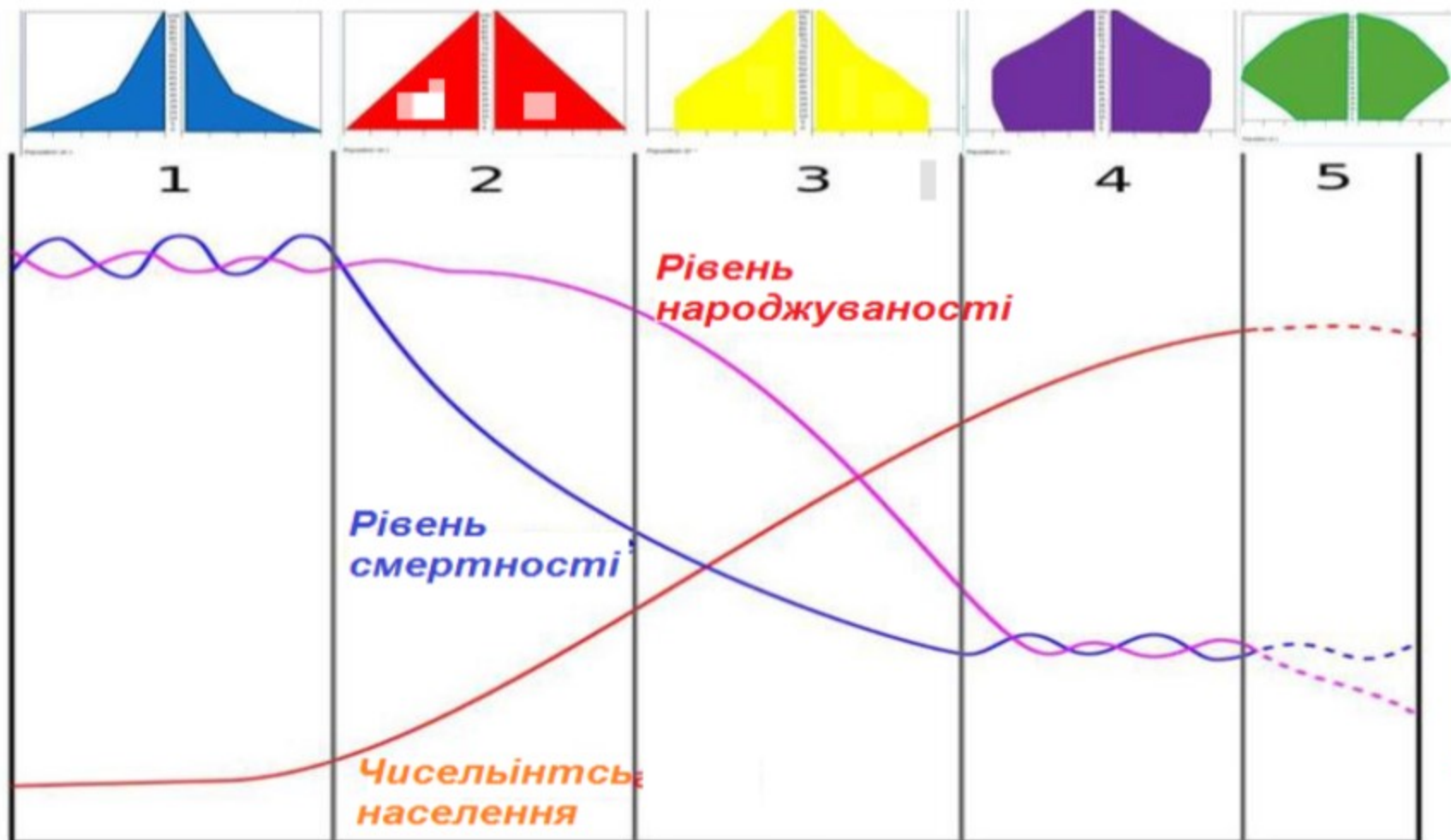
ТРЕТЯ

Шрі-Ланка

Країни Третього Світу. Швидкі темпи зниження смертності, зниження народжуваності з великим запізненням, демографічний вибух. У середині ХХ століття чисельність населення становила 2,5 млрд. осіб, на початок ХХІ ст. – більше 6 млрд.

П'ята фаза першого або другий демографічний перехід

Концепція другого демографічного переходу

Як спроба дати адекватне теоретичне пояснення сучасної та майбутньої ситуації, виникла гіпотеза **«Другого демографічного переходу»**, що відбувається в Європі (подібні ідеї висуваються також в рамках гіпотези про п'яту фазі демографічного переходу).

Автори концепції другого демографічного переходу Р.Лестег і Д.Ван де Каа доводять, що сучасна демографічна ситуація і головна її особливість – зниження народжуваності нижче рівня, що забезпечує просте відтворення населення – зумовлені **принципово іншими причинами** в порівнянні зі зниженням народжуваності під час першого демографічного переходу (*Lesthaeghe, van de Kaа 1986; van de Kaа 1987*).

Концепція другого демографічного переходу

Серед дослідників немає ще єдиної думки щодо **причин другого демографічного переходу**, але переважає точка зору, що він є наслідком розвитку індивідуалістично орієнтованої системи цінностей і відповідній зміні норм поведінки, в тому числі й

Ван де Каа розглядає другий демографічний перехід як результат руху суспільної свідомості від консерватизму до прогресивності, при цьому прогресивність розуміється як толерантність і сприйнятливність до нових цінностей і моделей поведінки.

РИСИ другого дем.переходу

перехід від «золотого століття» шлюбу до його заходу, тобто широке поширення юридично неоформлених форм спільного життя і альтернативних форм сім'ї

перехід від дітоцентричної моделі сім'ї до індивідуалістично орієнтованої «зрілої» пари партнерів з однією дитиною

перехід від превентивної контрацепції до свідомого планування народження дитини

перехід від уніфікованої моделі до плюралістичних моделей сім'ї

Концепція третього демографічного переходу

Поняття *третього демографічного переходу* ввів британський демограф **Девід Коулмен**. Він вважає, що в тих країнах, де рівень народжуваності не забезпечує заміщення поколінь і спостерігається значна імміграція (що призводить до змін в етнічній структурі населення) у подальшому буде зростати частка осіб іноземного походження.

Він підкреслює, що якщо такі тенденції зберігатимуться, саме вони ляжуть в основу третього демографічного переходу, який змінює склад населення, а не тільки демографічні показники, як перший і другий переходи.

Відповідно, третій демографічний перехід залежить здебільшого від волі людей, адже рівень міграції, принаймні номінально, контролюється урядами тих чи інших країн

КОНЦЕПЦІЇ стадійності демографічних змін – концепція демографічного переходу

- ✓ Демографічний перехід – це
- ✓ Чинники демографічного переходу ...
- ✓ Територіальні особливості демографічного переходу....
- ✓ Другий демографічний перехід – це ...
- ✓ Чинники другого демографічного переходу...
- ✓ Регіональні прояви другого демографічного переходу...
- ✓ Третій демографічний перехід...
- ✓ Чинники третього демографічного переходу...
- ✓ Регіональні прояви третього демографічного переходу...

Самостійна робота:

Опрацювати матеріали

Елла Лібанова Зміна демографічної ситуації — що ми знаємо про тих, хто живе в Україні? <https://www.youtube.com/watch?v=zgOxyS5pxOs>

Елла Лібанова Розмивання українського етносу неминуче <https://www.youtube.com/watch?v=1VX42oDEXaU>

Павло Шевчук Демографічна криза в Україні

https://www.youtube.com/watch?v=zHlKLo-5_TQ

<https://www.youtube.com/watch?v=iicZMIpoIMw>

Дати відповіді на запитання у тексті презентації

Сформувати думку щодо демографічних структур та процесів, тенденціях демографічного переходу, особливостях демографічної політики в різних країнах світу.

Сформувати думку щодо демографічних структур та процесів, тенденціях демографічного переходу, особливостях демографічної політики в Україні.

Самостійна робота:

- Регіональні особливості демографічних проблем у світі.
- Проблема нерівномірного розподілу населення.
- Тенденції демографічних процесів.
- Проблема перенаселення.
- Проблема депопуляції населення.
- Тенденції структурних змін.
- Проблема старіння населення.
- Демографічна політика.

Підготувати есе:

- Особливості демографічної поведінки та тенденції демографічного переходу в обраній країні, зазначаючи ключові показники, виокремивши чинники, проблеми та особливості, вказавши власну думку щодо зазначених питань.